

Martsynyshyn Dz.I. Psychological Peculiarities of Teenagers that Belong to the Category “Street Children”.

The problem of the “street children” phenomenon is analyzed; the empirical research of neurotizm level, anxiety and expression level of accentuation the teenagers’ character that belongs to the category of street children is made, the comparison between the psychological peculiarities of the teenagers of this category and the psychological peculiarities of the teenagers living in families is carried out.

Key words: *street children, neglected children, waifs and strays, distant family, neurotizm, anxiety, character accentuation.*

Стаття надійшла 10 листопада 2011 року

УДК 340.11:321.7

А.І. Оверченко

ЗМІСТОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРАВОСВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ

У статті подається теоретичний аналіз питання правосвідомості, її видів, функцій, структурних компонентів і показників їх вивчення. Розкриваються сутнісні характеристики правосвідомості підлітків.

Ключові слова: *правосвідомість, структурні компоненти правосвідомості, правова соціалізація, правові переконання.*

Постановка проблеми. Україна формується як демократична правова держава, серед головних завдань якої пріоритетне значення мають: постійна турбота про зміцнення правопорядку та законності, захист суспільства і кожної особи від злочинних посягань, боротьба зі злочинністю. Злочинність завжди посідала одне з перших місць серед найгостріших проблем, що турбували громадську думку. У Конституції України найвищою соціальною цінністю визнається людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека, тому забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави.

Його виконання передбачає розвиток такого елементу правової системи, як правосвідомість, що є необхідною умовою створення норм права, фактором поваги до права і психологічною основою його реалізації.

Правосвідомість – сфера свідомості, що відображає правову дійсність у формі юридичних знань і оцінних ставлень до права і практики його реалізації, соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку людей у юридично значущих ситуаціях. Дослідження феномену правосвідомості, її розвитку та ранньої профілактики різноманітних деформацій дасть змогу підвищити загальний рівень розвитку права в суспільстві.

Розвиток правосвідомості активізується у ранньому підлітковому віці, коли закладаються також основи моральності, формуються соціальні установки, ставлення до себе, до людей, суспільства. Вони мають нестійкий, пошуковий характер. Тому підлітковий вік розглядається як один із найбільш небезпечних для формування протиправної поведінки. Та водночас, він є і найсприятливішим для перевиховання дитини, схильної до правопорушень. Тож проблема формування структурних компонентів правосвідомості дітей підліткового віку вбачається дуже актуальною.

Стан дослідження. У психолого-педагогічній літературі відображено результати теоретичних та емпіричних досліджень різних аспектів правосвідомості. Так, питання суті, структури явища, його детермінації, видів, функцій розглядаються у працях Ю.П. Битяка, Н.А. Бурої, Л.В. Васільєва, О.О. Ганзенко, Л.М. Герасіної, О.Г. Даниляна, О.П. Дзьобаня, Н.Ю. Дімідової, М.І. Снікєєва, О.В. Землянської, Ю.Ю. Калиновського, І.В. Коваленко, В.О. Коновалова, В.В. Луньова, О.В. Петришина, О.Ю. Тодики, І.Є. Фарбер, Ю.В. Чуфаровського. Питання деформацій право свідомості розглянуто в роботах С.Б. Жданенка, Ю.Ю. Калиновського, В.В. Луньова, М.П. Требіна.

Значну кількість наукових праць присвячено проблемі правового виховання, його ролі у становленні та розвитку правосвідомості як надійного засобу профілактики правопорушень.

Це роботи А.К. Долгової, О.І. Дулова, Л.М. Зюбіна, К.Є. Ігошева, В.О. Коновалової, М.В. Костицького, Д.П. Котова, О.Р. Ратінова, В.О. Татенка, Н.О. Ткачової. У працях Г.К. Валіцкаса, О.М. Губаря, Н.Ю. Діомідової, О.В. Землянської, В.В. Луньова, І. Парфановича, А.Р. Ратінової, М. Раттера, Е.Т. Соколової представлено результати досліджень розвитку та формування правосвідомості підлітків.

Однак малодослідженим залишається питання особливостей формування структурних компонентів правосвідомості осіб раннього підліткового віку.

Метою цієї статті є аналіз феномену правосвідомості та змісту її структурних компонентів у осіб раннього підліткового віку.

Виклад основних положень. Правосвідомість – це цілеспрямоване відображення правової дійсності, засноване на морально-етичних поглядах, виражене в сукупності *знань* про правову дійсність, *ставленні* до неї, результатом якого є *регуляція* поведінки людини в юридично значущих ситуаціях.

Основне соціальне призначення правосвідомості – управляти діяльністю людей в різних видах суспільних відносин відповідно до державної волі народу, яка виражена в законі й забезпечує співвідношення інтересів особистості й суспільства [13, с. 339].

Правосвідомість має різновиди: за суб'єктами правосвідомості – суспільна, яка відображає типові стійкі погляди всього суспільства на право та його інститути, що існують у цьому суспільстві; групова, що притаманна окремим групам людей з певними специфічними потребами й інтересами; індивідуальна, яка відображає правові погляди, настрої і переконання конкретного індивіда. За глибиною відображення правових явищ – повсякденна, яка складається стихійно, під впливом конкретних умов життя, особистого життєвого досвіду; наукова, яка формується на базі широких і глибоких правових узагальнень, закономірностей і спеціальних досліджень соціально-правової дійсності; професійна – це правова свідомість юристів, яка формується у процесі спеціальної підготовки та здійснення юридичної діяльності [10; 14].

Зовнішнім проявом властивостей правосвідомості є функції, які вона виконує. Згідно з теоретичною концепцією, яку поділяють багато вчених, до них належать когнітивна, оцінювальна і регулятивна функції [6; 10; 13].

1. Когнітивна (пізнавальна, інформаційна) функція полягає в забезпеченні суб'єкта правовими знаннями. Лише на рівні свідомості вона виступає як пізнання у повному сенсі цього слова, тобто як активне цілеспрямоване набуття знань. За словами В.І. Толстих, «в якості об'єкта пізнавальної діяльності право постає в сукупності накопичених суспільством знань про нього, які так чи інакше дово-

диться засвоювати людям» [7, с. 295]. Це необхідне засвоєння забезпечується когнітивною функцією.

2. Оцінювальна (ціннісна, емоційна) функція забезпечує оцінювальне ставлення людини до правової дійсності, співвіднесення правових норм з власними поглядами на правове, обов'язкове, необхідне. Особистість залежно від того, на скільки вимоги, які містяться в нормах права, відповідають її інтересам і потребам, завдяки цій функції позитивно чи негативно оцінює право та правову дійсність загалом [7, с. 299].

3. Регулятивна (настановча) функція полягає в забезпеченні співвідношення поведінки людини з чинною в суспільстві системою правових норм, результатом якого є поведінкова реакція у вигляді правомірної чи протиправної поведінки. Необхідність довольної регуляції поведінки зумовлена соціальним буттям людини. Вступаючи у суспільні відносини, особистість повинна регулювати свою поведінку, інакше її життя у суспільстві буде неможливим [4; 6; 7; 9; 14].

Відповідно до функцій правосвідомості визначаються її основні структурні компоненти – змістовий, оцінювальний, регулятивний [7; 10; 14].

Змістовий компонент містить знання (поняття і уявлення) про правову дійсність. Оцінювальний компонент – система ставлень до неї. Регулятивний компонент характеризує готовність людини діяти згідно з правовими нормам і проявляється у правових переконаннях [4; 8].

Розподіл за групами структурних компонентів умовний, адже в реальних умовах правосвідомість проявляється у взаємодії всіх компонентів, комплексно. Розвиток цих компонентів забезпечує високий ступінь правосвідомості, що унеможливує здійснення людиною довольного правопорушення.

Аналіз психолого-педагогічної і юридичної літератури (І.Г. Запорожан, С. Степаненко, О.О. Велика, І.В. Козубовська, В.М. Оржеховська) показав, що змістовий компонент правосвідомості осіб раннього підліткового віку має містити такі знання щодо правової дійсності: держава Україна (назва держави, дата проголошення незалежності України, державна символіка, влада в Україні); закони України (назва Основного закону України, зміст Декларації

прав дитини, особисті права дитини, конституційні обов'язки громадянина України, зміст Положення про загальноосвітній заклад, затверджене Постановою кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 964 як документ, що визначає основні права та обов'язки школяра, поняття про суть правової норми, основні положення адміністративного, цивільного, кримінального, трудового права); поняття про правоохоронні органи України (що належить до правоохоронних органів і їх обов'язки); поняття правопорушення (суть явища та поняття про правомірну та протиправну поведінку); юридична відповідальність неповнолітніх (суть юридичної відповідальності, вік, з якого дитина несе юридичну відповідальність, хто несе відповідальність за дитину до досягнення нею цього віку); організації, які покликані опікуватись правами дитини (які до них належать і їхні обов'язки).

Оцінюваний компонент правосвідомості – система ставлень до правової дійсності, а саме ставлення особистості до: Української держави; правових норм; прав людини; обов'язків людини; правоохоронних органів і їх діяльності; правопорушень; протиправної поведінки; правомірної поведінки; юридичної відповідальності; організацій, які покликані опікуватись правами дитини.

Регулятивний компонент правосвідомості включає переконання людини діяти згідно з правовими вимогами (І.В. Тішина, І.М. Максимова, В.В. Нікітєва), а саме: дотримуватися правових норм; поважати та не посягати на права людини; виконувати свої обов'язки.

Правосвідомість формується у процесі правової соціалізації за допомогою правового навчання і виховання. Основним шляхом формування змістового компоненту правосвідомості підлітка в процесі правової соціалізації виступає спеціально-правове навчання, завдяки якому він отримує конкретні правові знання. Дитина має осмислити різні правові явища, включаючи відомості про конкретні норми права, призначення правового регулювання, роль тих чи інших правозастосовних і правоохоронних органів держави тощо. Правові знання є першим результатом впливу права на свідомість підлітка і необхідною передумовою правової свідомості [6, с. 53]. Вони є результатом відображення людиною правової дійсності. Можна стверджувати, що сума правових знань прямо пропор-

ційна якість відображення людиною правової дійсності, тобто рівневі правової свідомості. Отже, правові знання – показник рівня правової свідомості.

У результаті спеціального навчання підліток повинен засвоїти систему знань про право та закон, їх роль і призначення в життєдіяльності суспільства, основи адміністративного, кримінального, трудового, цивільного права, про сутність і зміст юридичної відповідальності, права, свободи та законні інтереси людини тощо. В процесі навчання формуються погляди та уявлення про різні явища соціально-правової дійсності [12, с. 100]. На думку О.Є. Схопчика, необхідно формувати у підлітка уявлення про хибність романтики злочинного способу життя (що особливо характерно для осіб цієї вікової категорії), про те, що навчання і праця – це основа самореалізації, про труднощі життя людини, яка здійснила злочин, про можливості й перспективи законослухняного образу життя тощо [12].

Зазвичай, елементарні уявлення про правову дійсність людина засвоює і без спеціального навчання (в процесі життєдіяльності, спілкування з іншими людьми, із засобів масової інформації тощо), але саме воно дає змогу отримати знання, які характеризуються такими показниками як повнота, адекватність та усвідомленість. Повнота знань – вичерпна достатність відтворення обсягу інформації щодо правового явища, усіх його характеристик і ознак (від фрагментарного відтворення інформації до відтворення у повному обсязі). Адекватність знань – відповідність індивідуальних знань людини про явища правової дійсності відповідно до загальноприйнятого (офіційно встановленого та письмово закріпленого) еталону. Усвідомленість знань – це розуміння (осмисленість) суті явища та здатність її вербалізувати (переказати, пояснити) [1, с. 53–54].

Засвоюючи знання про правову дійсність, людина не залишається байдужою, у неї виробляється певне оцінювальне ставлення до них. Цей компонент правосвідомості є своєрідною внутрішньою мірою правової сприйнятливості підлітка, виявлення його здатності переживати задоволення у зв'язку з поведінкою (інших людей і своєю власною), в якій реалізуються правові норми або переживання незадоволення, обурення, коли ці норми порушуються. Тож коли говориться про становлення оцінювального компоненту правосвідомості, то йдеться про формування характеру ставлення до

правової дійсності у межах векторів «добре – погано», «правильно – неправильно», «прийнятно – неприйнятно», «добре – шкідливо» [8, с. 165], його стійкості та дієвості. Характер, стійкість і дієвість є показниками оцінювального компоненту правової свідомості. Характер ставлення до правової дійсності може бути позитивним, негативним чи байдужим. Стійкість ставлення демонструє прийняття правових норм і необхідності їх виконання, що виявляється епізодично чи постійно. Дієвість демонструє позитивні реакції особистості на правові приписи та необхідність їх виконання від споглядального характеру до дієвого [1, с. 55].

Основним шляхом формування оцінювального компоненту правосвідомості в процесі соціалізації є правове виховання, мета якого – формування звички соціально активної, правомірної поведінки; засвоєння, розвитку і закріплення певних принципів права та моралі, правових норм; здатність протидіяти негативним зовнішнім впливам. На думку низки науковців, при вихованні правової свідомості першочергову увагу треба приділяти розвитку позитивного ставлення до всіх елементів правової дійсності, сприяти становленню соціально-правових цінностей, вихованню почуття поваги до права та його інститутів, почуття провини за скоєння злочину, страху перед законом, формуванню уявлення про неухильність покарання для всіх [4, с. 208]. Результатом правового виховання має стати позитивне, стале ставлення людини до явищ правової дійсності й психологічна готовність до здійснення правомірної поведінки.

Отримавши в процесі соціалізації шляхом навчання і виховання знання про правову дійсність, виробивши певне ставлення до них, підліток демонструє готовність діяти згідно з правовими приписами. У цьому проявляється регулятивний компонент правосвідомості. Забезпечення функціонування регулятивного компоненту здійснюють правові переконання. За О. Новік, переконання – це певна позиція, внутрішній принцип, внутрішня установка, за допомогою якої людина, соціальна група, суспільство в цілому сприймають та оцінюють ту чи іншу подію, факт і на її основі, з огляду на власні переконання, діють практично. Вчений розглядає правові переконання, по-перше, як особливі феномени психіки людини, які визначають її соціально значущу поведінку та діяльність в умовах вільного вибору, а, по-друге, як особливий вид соціальної діяльно-

сті в умовах вільного вибору. Саме правові переконання виконують основну роль для визначення правової поведінки в умовах вільного вибору [8]. Результатом правових переконань та критерієм їх ефективності є правомірна поведінка людини [8; 15].

Розвиток регулятивного компоненту (що становить правові переконання) пропонується оцінювати за такими показниками: адекватність, широта, стійкість, дієвість правових переконань.

Адекватність виражається у переконанні людини діяти згідно з правовими нормами (правильні правові переконання), тоді як неадекватність – діяти проти правових норм (помилкові правові переконання). Широта виражається у тому, що людина переконана в необхідності діяти згідно з усіма правовими нормами. Стійкість характеризує тривалість і збереження переконань незалежно від зміни обставин, а дієвість – готовність до реалізації переконань у діяльності.

У контексті нашого дослідження важливо не тільки відобразити змістові характеристики правосвідомості, а й проаналізувати проблеми її формування у підлітків на основі характеристики загальновікових тенденцій їх розвитку. Так, В.І. Тишиною вказано, що особливостями когнітивного розвитку дітей раннього підліткового віку є формування формально-логічного інтелекту. У цей же період активно формується світогляд людини, її система поглядів на навколишню дійсність і на саму себе. Провідну роль у пізнанні підлітків починає виконувати вербально-логічний спосіб мислення [17, с. 339]. Тобто підліток готовий сприймати та усвідомлювати (розуміти суть і вміти її вербалізувати) інформацію про правову дійсність.

Розвиток оцінювального компоненту правосвідомості дітей раннього підліткового віку характеризується суперечливістю. З одного боку, цьому віку властивий нонконформізм, що проявляється у надмірному самовираженні і прагненні виділитися з маси, показати себе [17, с. 340]. З іншого – їм властивий конформізм, відсутність самостійності і невпевненість у своїх правових судженнях. Звичка залежати від рішення дорослих спонукає підлітків діяти так, як від них очікують дорослі – педагоги, батьки, знайомі. Переважання процесів збудження над процесами гальмування призводить до того, що підліток часто не може усвідомити той момент, коли

його дії перестають бути правомірними. Окрім того, так званий «сенсорний голод» підлітка може призвести до того, що він почне шукати нових відчуттів у протиправній діяльності [17, с. 341]. Тож підліткові ще важко дати самостійну оцінку елементам правової дійсності, визначити своє ставлення до них. Але саме в цей період дитина легко може піддатися негативному впливові, а отже, необхідно своєчасно забезпечити її правовими знаннями та сформуванню позитивне ставлення до елементів правової дійсності.

Варто зазначити, що існуючі дослідження в основному стосуються вивчення особливостей правосвідомості старших підлітків. Так, О.Б. Панова вивчала особливості правосвідомості підлітків (14–16 років), що вже скоїли правопорушення і злочини. Виявилося, що їм властиві правовий нігілізм, абсолютне правове невігластво, яке полягає у відсутності правових знань, необхідних для реалізації людиною своїх прав і обов'язків. Існує думка, що правопорушники глибоко обізнані у законодавстві. Це не відповідає дійсності. Більшість вихованців виправних установ мають поверхневі правові знання. Нерідко їх поінформованість в цій галузі зводиться до знання конкретної норми права, яка встановлює відповідальність за здійснене ними правопорушення. Такі підлітки не мають елементарних знань, а відтак і умінь орієнтуватися і діяти в актуальному соціально-правовому просторі. З цим погодилась більша частина досліджуваних правопорушників (62%) [17, с. 341]. Тут варто згадати слова видатного педагога А.С. Макаренка: «Необхідно пред'являти дитині міцні, незаперечні вимоги суспільства, озброювати нормами поведінки, щоб вона знала, що можна і чого не можна, що схвалюється і що карається» [2, с. 34].

Важливим моментом дослідження правосвідомості підлітків є погляд учених-кримінологів, зокрема Ю.В. Александрова, А.П. Геля, Г.С. Семакова, згідно з яким багато правопорушень, які здійснюють діти раннього підліткового віку, багатьма дорослими людьми сприймаються як пустощі через недостатню соціальну зрілість останніх. Через те, що цьому не надається належного значення про такі дії дорослі, як правило, не повідомляють органи внутрішніх справ і самостійно не вживають адекватних заходів з метою подолання правопорушень. Тим часом упускається момент формування правосвідомості дітей, що призводить до здійснення про-

ступків і злочинів у майбутньому [5, с. 209]. Так, дослідження соціологів показують, що часом злочин є результатом здійснення низки провин, які зростають за ступенем своєї протиправності. Здійснення провини, що лише злегка виходить за межі загальноприйнятих норм поведіння, може спростити спробу здійснення більше серйозної провини. Протиправне поведіння підточує здатність людини усвідомлювати, що морально, а що аморально. Перефразовуючи «Максими» Ларошфуко, можна сказати, що легше знайти того, хто ніколи не піддавався спокусі, ніж того, хто піддався їй лише один раз. Таким чином, вивчення психологічних особливостей правосвідомості осіб раннього підліткового віку в зв'язку з необхідністю профілактики дитячих правопорушень видається особливо актуальним.

Висновки. Правосвідомість є одним із найважливіших чинників становлення правомірної поведінки людини. Доцільно розпочинати формування правосвідомості в ранньому підлітковому віці, оскільки в цей час дитина вже готова до сприймання правової інформації, її оцінки.

У зв'язку з цим необхідним вбачається проведення емпіричного дослідження психологічних особливостей правосвідомості підлітків, схильних до правопорушень за визначеними суттю, структурою і показниками з метою побудови на їх основі адекватної програми формування правової свідомості.

1. Горбенко С.Л. Психологічні особливості рольової поведінки розумово відсталих підлітків у малій групі: дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.08 / С.Л. Горбенко. – К., 2007. – 188 с.

2. Васильев В.Л. Предупреждение правонарушений несовершеннолетних / В.Л. Васильев. – Л.: Знание, 1980. – 35 с.

3. Дмітрієва О.І. До питання формування правосвідомості старшокласників з порушенням слуху / О.І. Дмітрієва // Зб. наук. пр. КПДУ: Серія соціально-педагогічна. Вип. VI. – Кам-Под.: ПП В.С. Мошинський, 2006. – С. 117–117.

4. Котюк В.О. Основи держави і права: [навчальний посібник; 3-тє вид., доп. і перероб.] / В.О. Котюк. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.

5. Ненароков С.В. Свобода и ответственность как противоположные грани правосознания / С.В. Ненароков // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2008. – № 1. – С. 207–211.

6. Нестерук Е.С. Правосознание и справедливость: проблема соотношения понятий / Е.С. Нестерук // Вестник Чувашского университета. – 2008. – № 1. – С. 109–112.

7. Никитяева В.В. Правопорядок и правосознание как элементы эффективного правового регулирования / В.В. Никитяева // Вестник Воронежского института МВД России. – 2007. – № 2. – С. 49–54.

8. Новік О. Правоохоронна діяльність: її бачення крізь призму людини / О. Новік // Право України. – 2003. – № 9. – С. 21–24.

9. Панова О.Б. О формировании когнитивной сферы правосознания несовершеннолетних осужденных / О.Б. Панова // Вестник Тамбовского университета. Серия : Гуманитарные науки. – 2008. – № 9. – С. 294–300.

10. Психология человека от рождения до смерти. Полный курс психологии развития / под ред. члена-корреспондента РАО А.А. Реана. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2005. – 416 с.

11. Романовська В.Б. Духовність и правосознание (соотношение феноменов) / В.Б. Романовська // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Право. – 2001. – № 1. – С. 161–169.

12. Самигуллин В.К. О деформациях правосознания / В.К. Самигуллин // Вестник ВЭГУ. – 2009. – № 5. – С. 33–45.

13. Столяренко А.М. Психологические приемы в работе юриста / А.М. Столяренко. – М. : Юрайт, 2000. – 288 с.

14. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология: [учебное пособие; изд. 4-е] / Л.Д. Столяренко. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – С. 167.

15. Стреляева В.В. Правовое воспитание в условиях становления правового государства: дисс. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / В.В. Стреляева. – Волгоград, 2007. – 170 с.

16. Схопчик О.Є. Формы воспитательно-профилактической работы по формированию правосознания несовершеннолетних / О.Є. Схопчик // Прикладная юридическая психология. – 2009. – № 2. – С. 97-103.

17. Хаконова И.Б. Роль правосознания в правовой жизни общества / И.Б. Хаконова // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2007. – № 1. – С. 338–341.

18. Юридична психологія: [підруч. для студентів, слухачів та курсантів юрид. вищ. навч. закладів і фак.; В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв та ін.; за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва; Нац. акад. внутр. справ України]. – К.: Ін-Юре, 2000. – С. 48–50.

Оверченко А.И. Содержательные характеристики правосознания подростков.

В статье представлено теоретический анализ проблемы правосознания, его видов, функций, структурных компонентов и показателей их изучения. Раскрываются сущностные характеристики правосознания подростков.

Ключевые слова: правосознание, структурные компоненты правосознания, правовая социализация, правовые убеждения.

Overchenko A.I. Content characteristic of teenagers' legal consciousness.

The article deals with the theoretical analysis of the legal consciousness issue, its types, functions of structural components and indices of its studying. Essential characteristics of teenagers' legal consciousness are analyzed.

Key words: *legal consciousness, structural components of legal consciousness, legal socialization, legal conviction.*

Стаття надійшла 7 серпня 2011 року

УДК. 159.922

В.М. Поліщук

КОМБІНОВАНИЙ СИТУАТИВНИЙ СИМПТОМОКОМПЛЕКС ПЕРЕЖИВАНЬ НЕНОРМАТИВНИХ КРИЗ У ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАКІВ

Актуалізується проблема з'ясування змісту вікових ненормативних криз у системі підліткового та юнацького віку як необхідна умова попередження формування в особистості асоціальних виявів. Встановлена структура їх комбінованого негативного симптомокомплексу (віртуальне сприймання, брутальні словесні штампки, злісні навмисні вчинки, максимальний зиск, «купи-продай», інфантилізм, кримінальні уявлення, «соціальний дебілізм») із власними унікальними системними ознаками та властивостями, можливою асоціальною результативністю та потенційними перспективами свого подолання.

Ключові слова: *комбінований ситуативний симптомокомплекс, симптом, ненормативна криза, переживання.*

Постановка проблеми. Переживання, за Л.С. Виготським, є основною структурною одиницею вікових криз (Л.С. Виготський, 1984). Якщо нормативні, тобто закономірні, кризи є психогенним чинником, зіставляючись із умовними віковими інтервалами, то ненормативні (ситуативні) – властиві будь-якому віковому періоду (перехідному чи стабільному), оскільки спочатку відображають свою залежність від несприятливих суспільних трансформацій, а згодом вже активно їх стабілізують через конкретні негативні переживання як вихідні для різних асоціальних виявів. З'ясувати